

10. Советский энциклопедический словарь / гл. ред. А. М. Прохоров. – 2-е изд. – М. : Сов. Энциклопедия, 1983. – 1600 с.
11. Сохор А. Теория музыкальных жанров: задачи и перспективы / А. Сохор // Сохор А. Вопросы социологии и эстетики музыки : статьи и исследования. – Л. : Советский композитор, 1983. – Вып. 3. – С. 129–142.
12. Супрун Н. О. Гнат Хоткевич – музикант / Н. О. Супрун. – Рівне : Ліста, 1997. – 280 с.
13. Штокалко З. Кобзарський підручник / З. Штокалко. – Едмонтон ; К. : Вид-во Канадського ін-ту українських студій, 1992. – 345 с.
14. Юцевич Ю. Музыка. Словник-довідник / Ю. Юцевич. – Тернопіль : Навч. книга – Богдан, 2003. – 352 с.

В статтє проанализированы теоретические принципы обработки украинской народной песни с точки зрения жанровой специфики бандурного репертуара. На основании анализа проведена классификация обработок для бандуры по авторству, видам, жанрам песен; выделены основные методы обработок образцов музыкального фольклора и направления их трансформации в репертуаре бандуристов.

Ключевые слова: обработка народной песни, репертуар бандуриста, методы обработки, музыкальный фольклор, трансформация.

In this paper the theoretical principles of the ukrainian folk song processing from point of genre specific of bandura repertoire are analysed. On the basis of this analysis classification of processing for bandura is provided by authorship, of kinds, genres of songs; the basic processing methods of musical folk-lore examples and directions of their transformation in the repertoire of bandurists are selected.

Key words: processing of folk song, repertoire of bandurist, processing methods, musical folk-lore, transformation.

УДК 786.8:781.68

ББК 85.315.46-13

Ірина Яценко

АПЛІКАТУРНІ СИСТЕМИ В СУЧАСНІЙ БАЯННІЙ МЕТОДИЦІ: КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ АНАЛІЗ

У статті на основі провідних методичних праць вітчизняних науковців робиться спроба концептуального аналізу різних аплікатурних підходів у баянному виконавстві. Виявляється існування трьох аплікатурних систем. Обґрунтовується прогресивність позиційно-багаторядового методу.

Ключові слова: баянна аплікатура, позиційна п'ятипальцева аплікатура, аплікатурні принципи, п'ятирядна права клавіатура.

На сучасному етапі розвитку народно-інструментального виконавства не останню роль у динаміці його руху відіграє інструментарій, а точніше, рівень його відповідності художнім завданням, що постають перед академічним музичним мистецтвом. Сьогодні значно вдосконалений багатотембровий готово-виборний баян акумулює в собі цілий арсенал різноманітних виконавських можливостей, які у свою чергу дозволяють розширювати концертний репертуар новими оригінальними композиціями, перекладеннями й транскрипціями творів світової класики, тобто музики для фортепіано, струнно-смичкових інструментів, оркестрові симфонічні партитури тощо. Володіючи такими якостями, сучасний інструмент, безперечно, розкриває перед виконавцем можливість вирішення більш прогресивних творчих і технічних завдань.

Еволюція виконавської майстерності баяністів у загальному контексті академічного музично-інструментального мистецтва безперечно має відвертий прогресивний рух. І це є загальноновизнаним і природним явищем. Еволюційні зміни виконавської майстерності баяністів охоплюють усі її складові, насамперед загальне художнє мислення, що нерозривне з жанрово-стильовою естетикою, а також інтерпретацію, звуковидобування й артикуляцію, інтонування й фразування, віртуозність й емоційну гнучкість тощо. Не останню роль у цьому процесі відіграє й аплікатура як один з основних засобів виконавської реалізації художнього змісту. Еволюція баянного виконавства безпосередньо відбивається й у розвитку науково-методичної думки баяністів і педагогів, появі великої кількості та постійному оновленні робіт із методики викладання гри і теорії виконавського мистецтва.

Виходячи із цього, можна впевнено сказати, що саме розвиток аплікатурної культури баяністів значною мірою сприяв формуванню високотехнічного стабільного виконання, що врешті-решт є невід'ємною константою художньо-естетичного цілого.

Неодмінно важливим у теоретичному осмисленні баянно-акордеонного мистецтва на сьогодні виявляється також і розгляд аплікатурного питання в аспекті його еволюції. До того ж у фахових колах й досі не стихає полеміка стосовно прогресивності тих чи інших аплікатурних принципів, особливо між прихильниками традиційної та позиційної систем. Також слід зазначити, що в сучасній баянній методиці спостерігається плутанина та відсутність чіткої класифікації щодо термінологійно-понятійного визначення деяких понять аплікатурної дисципліни. Наприклад, давно усталений термін “п’ятипальцева аплікатура” для різних виконавських шкіл та окремих виконавців означає зовсім різний, подекуди протилежний сенс. Тобто для одних – це використання всіх п’яти пальців на грифі, для інших – принцип *позиційності* (оскільки без залучення великого пальця до гри цей принцип може бути реалізований досить умовно). Тож наразі залишається незакритим питання – яка аплікатурна система виявляється більш прогресивною, зручною та логічною?

Питання оптимізації аплікатури в баянній методиці залишається остаточно не визначеним, воно потребує здійснення аналізу основних методичних робіт, в яких порушується проблема баянної аплікатури та порівняння їх концептуальних підходів у цій площині. Це й окремо актуальність цієї проблеми та визначає мету статті: виявлення найбільш прогресивних тенденцій баянної аплікатури на основі аналізу різних систем і підходів. Відповідно до мети було поставлено такі завдання:

- розглянути джерела, що складають основу баянної методики, в яких суттєво порушується питання аплікатурної дисципліни;
- провести порівняльний аналіз існуючих у сучасній баянній практиці аплікатурних концепцій;
- обґрунтувати прогресивність позиційного багаторядного методу.

Серед основних методичних робіт, в яких порушується питання аплікатури, визначимо такі: “Методика викладання гри на баяні” І.Д.Алексєєва [1], “Основи гри на баяні” А.Говорушко [2], “Позиційна аплікатура на баяні” О.І.Дмитрієва [3], “Мистецтво гри на баяні” Ф.Р.Ліпса [4], “Посібник для виконавців на баяні з п’ятирядною правою клавіатурою” А.В.Оськіна [5], “П’ятипальцева аплікатура на баяні” А.І.Полетаєва [6], “Гра на баяні” Й.Г.Пурица [7], “Принципи використання п’ятипальцевої аплікатури на баяні” М.І.Різоля [8], дисертація “Сучасні принципи баянної аплікатури” Ю.Г.Ястребова [9].

Деякі педагоги-баяністи та виконавці не наважуються або не вважають за потрібне кардинально змінити свою думку щодо доцільності переходу на принципово новий рівень аплікатурної культури, а саме – до позиційності в умовах багаторядової клавіатури, позбавляючи себе та своїх учнів більш успішного розкриття творчих можливостей та вдосконалення ігрового апарату. Особливо гостро стикаються із цією проблемою педагоги і, поза всяким сумнівом, не тільки в ДМШ і музичних училищах, а й у вищих навчальних закладах.

Приблизно з 60-х років проблема пошуку раціональної аплікатури, а саме питання плано-мірного навчання гри на баяні п’ятьма пальцями, починає широко обговорюватися в педагогічному середовищі. Як закономірність цього явища, з’являються науково-методичні роботи щодо вдосконалення існуючої аплікатурної думки. Постійний розвиток баянного мистецтва приводить до перегляду виконавських засобів традиційної школи, яка передбачає використання в грі тільки чотирьох пальців правої руки, що вже у 60-ті роки стає недостатнім (багато оригінальних творів для баяна не включались у репертуар баяністів завдяки наявності складної фактури) та викликало необхідність усе більшого використання великого пальця.

Одними з перших у баянній методиці ХХ століття аплікатурне питання досить ґрунтовно розглянули І.Д.Алексєєв та А.І.Полетаєв. Обидва автори порушують проблему залучення великого пальця (в умовах трьохрядної клавіатури) як рівноправного учасника ігрового процесу. Але вже на цьому етапі в їх роботах спостерігаються принципові суперечності щодо розташування кисті. Алексєєв зазначає, що “положення великого пальця над клавіатурою викликає переміщення ваги передпліччя на всі інші пальці, що додатково стискає моторику” [1, с.87]. Автор також зазначає, що “роботі великого пальця потрібно надавати таку ж увагу, як й іншим, не забуваючи про його специфічні характеристики: обмежені можливості натискання та відпу-

скання клавіш поруч із природною властивістю переміщення по клавіатурі” [1, с.88]. Позиція А.І.Полетаєва полягає в тому, що “під час використання всіх п’яти пальців зменшується навантаження, зокрема на кожен із них, отже, менш стомлюються м’язи руки, досягається відчуття свободи кисті завдяки більш природному її розташуванню на грифі” [6, с.11]. Він підкреслює, що “навчання гри п’ятьма пальцями доцільно починати до засвоєння будь-яких технічних навичок, пов’язаних із грою чотирма пальцями, адже в останньому випадку засвоєння нових навичок ускладнюється подоланням уже сформованих” [6, с.12]. Принципова різниця в аплікатурних поглядах цих авторів полягає в тому, що система Полетаєва (уперше в баянній методиці!) будується на позиційності, а Алексеев продовжує розвивати традиційний підхід.

1963 року виходить ще одна методична робота – “Основи гри на баяні” П.Говорушка, в якій автор, як і його колеги, торкається питання застосування великого пальця правої руки в грі на баяні. Він розглядає аплікатуру з погляду фізіологічного фактора будови виконавського апарату баяніста. П.Говорушко зазначає, що “застосування великого пальця правої руки, безумовно, збільшує виконавські можливості, дозволяє значно розширити репертуар баяніста” [2, с.40]. Проте автор вважає використання великого пальця лише епізодичним: “узагальнене навчання з широким застосуванням великого пальця, на наш погляд, недоцільне, тому що найчастіше ціль не виправдовує засобів” [3, с.41].

1976 року виходить робота А.Осокіна, в якій уперше ставиться питання використання п’ятипальцевої позиційної аплікатури в умовах п’ятирядної правої клавіатури. Основною ідеєю роботи є те, що автор розглядає всі п’ять рядів правої клавіатури як рівноправні. За основу побудови аплікатурних принципів він обирає природне середньо-фізіологічне розташування кисті на клавіатурі та дотримання позиційності під час виконання одноголосних гамобразних рухів (“пальці підряд” – 1-2-3-4-1-2-3 та ін.). Під природним середньо-фізіологічним розташуванням кисті мається на увазі використання коротких пальців (перший і п’ятий) на крайніх рядах, довгих (другий, третій, четвертий) на далеких, наприклад: 1 – “ре”, 2 – “фа-дієз”, 3 – “ля”. 4 – “до-дієз”, 5 – “ре” октавою вище. Таку концепцію аплікатури можна охарактеризувати як *позиційно-багаторядову*. На жаль, система, яка була запропонована А.Осокіним, на той час практично не знайшла підтримки в професійному колі виконавців-баяністів. Це можна пояснити певним консерватизмом та усталеністю методичних поглядів баянної школи тих часів.

1977 року виходить монографія М.І.Різоля “Принципи п’ятипальцевої аплікатури на баяні”, в якій автор розглядає становлення баянної техніки крізь призму аплікатури. М.І.Різоля указує, що поява нової літератури для баяна безумовно стає поштовхом до необхідності використання під час гри великого пальця, тобто появи п’ятипальцевої постановки. Разом із тим автор не виключає чотирепальцеву постановку кисті, а навпаки, підкреслює, що ці “обидві системи слід комбінувати та взаємодоповнювати” [8, с.234]. М.І.Різоля аналізує три основні позиції розташування кисті (і великого пальця) на клавіатурі й робить висновки, що чотирепальцевою аплікатурою доцільно грати одноголосні діатонічні та хроматичні гами, а п’ятипальцевою – більш складні й комбіновані види фактур. Таким чином, Різоля доводить, що п’ятипальцева аплікатура – це чотирепальцева з більш-менш частим використанням великого пальця. Він розглядає обидві позиції в умовах трьохрядності, де четвертий та п’ятий ряди трактуються як допоміжні.

Ю.Г.Ястребов у своїй дисертації “Сучасні принципи баянної аплікатури” (1976) трактує п’ятипальцеву аплікатуру з боку “технічно-інтерпретаційного засобу в мистецтві музиканта-виконавця” [9, с.6]. Автор наповнює змістом термін “аплікатура” як один із найважливіших художніх елементів виконавської майстерності [9, с.5]. Він класифікує основні види аплікатурних засобів і заходів, тобто підкладення та перекладення пальців, прийом ковзання, підміна пальців на “звучній” клавіші, прийом нігтевої фаланги великого пальця, трьохпалу аплікатуру, п’ятипальцеві комплекси одноголосної фактури [9, с.8]. Ю.Ястребов стверджує, що основна функція великого пальця під час гри на баяні – це “перенесення руки з однієї позиції в іншу” [там само].

Якщо М.І.Різоля розглядає процес становлення п’ятипальцевої системи як закономірність, то Ф.Р.Ліпе (робота “Мистецтво гри на баяні”, 1985 р.) не вважає п’ятипальцеву аплікатуру принципово необхідною й доцільною. На його думку, “користуватися сліпо п’ятипальцевою системою – це данина моді. Звичайно, іноді буває зручніше розставити підряд усі пальці, але чи буде ця аплікатура помічником баяністу в його художніх намірах? Треба враховувати той факт, що від природи сила кожного пальця не однакова, тому необхідно домогтися ритмічної та штрихової рівності в атаці кожного пальця” [4, с.92]. Тобто, з одного боку, Ф.Ліпе вва-

жає, що позиційна аплікатура надає більшої впевненості та стабільності, а з іншого – спостерігаємо певні розбіжності: “у пасажах та фігураціях ліпше використовувати найбільш сильні пальці – другий, третій, четвертий” [4, с.94]. Таким чином, автор відверто віддає перевагу традиційній аплікатурній формулі. Постійному використанню великого пальця в грі Ф.Р.Ліпс не надає великої уваги. А четвертий та п’ятий ряди клавіатури, за словами автора, “треба розглядати саме як допоміжні” [4, с.97].

1998 року виходить методична робота О.І.Дмитрієва, в котрій її автор декларує ідеї позиційності аплікатури. Ця розробка узагальнює багаторічний (близько 30-ти років) виконавський і педагогічний досвід музиканта в аспекті аплікатури. О.І.Дмитрієв розглядає проблему раціональності аплікатури, суть якої полягає, насамперед, у позиційних принципах аплікатури, що надають виконавцям, які грають на баянах та акордеонах усіх систем, великі можливості. На думку автора, позиційні принципи “є універсальним засобом у розвитку дійсно професійних методів навчання, систематизують досвід усіх попередніх поколінь” [7, с.4].

Позиційність автор розглядає як магістральний принцип, а використання аплікатури з непослідовним рухом пальців (так звана “традиційна”) повинно бути другорядним і допоміжним. Автор у своїй роботі переосмислює значення та першорядність аплікатурних систем. У зв’язку із цим актуальним стає й аналіз аплікатурних підходів найбільш знаних баяністів сьогодення, виконавське мистецтво яких уособлює передові стандарти. Одним із таких підходів у сучасній виконавській практиці виявляється, безперечно, позиційність у різних її проявах. Проте цей принцип ще не здобув глибокого наукового обґрунтування в баянній методиці. Адже цілеспрямований системний підхід щодо вибору найбільш раціональної та прогресивної аплікатури суттєво розширює потенціал рішень художньо-технічних завдань музичного твору, а також сприяє формуванню виконавської надійності баяніста.

Й.Г.Пуриц висвітлює проблему освоєння основних принципів аплікатури на початковому етапі навчання у своїх методичних статтях “Гра на баяні” (2007 р.) та зазначає, що “очевидними є переваги позиційної аплікатури в порівнянні з традиційною (трипалою) аплікатурою” [8, с.100], але в той же час зазначає, що, “не зважаючи на всі переваги позиційної аплікатури, починати навчання маленького учня на баяні доцільніше з використання традиційної аплікатури” [там само]. Такі принципові розбіжності переконливо доводять, що й досі остаточно не визначено універсальної аплікатурної дисципліни, яка була б єдиною для всіх навчальних етапів освоєння інструмента.

Як свідчить практика, поруч із використанням позиційних принципів, у виконавській практиці дуже широко залучаються й традиційні аплікатурні підходи, а також синтез традиційних та позиційних систем. Тому сьогодні в баянній методиці постає актуальність подальшого ґрунтовного аналізу всіх підходів, аргументація та систематизація найпрогресивніших аплікатурних рішень із точки зору анатомо-фізіологічного підходу, а також в аспекті художнього мислення. Природність пальцево-рухових процесів, у свою чергу, впливає й на швидкість засвоєння нотного тексту та стабільність виконання музичного твору, як у період його освоєння, так і під час концертного виконання.

Здійснений порівняльний аналіз існуючих сучасних аплікатурних систем, а саме традиційної (тобто чотиріпальцевої), п’ятипальцевої з елементами позиційності та позиційної багаторядної, розкрив вагомі *переваги* використання позиційної багаторядної аплікатури:

- природне положення кисті на клавіатурі за принципом – довгі пальці грають на дальніх рядах, а короткі – на ближніх;
- рівноцінне співвідношення послідовного розташування клавіш із послідовним рухом пальців у процесі гри;
- економний розподіл фізичного навантаження на всі пальці, що викликає додаткову свободу виконавського апарату;
- можливість бачення перспективи виконання твору сприяє зросту технічної майстерності баяніста;
- позиційні формули дозволяють виконувати різні елементи технічного арсеналу (гами, арпеджіо, подвійні ноти, акорди), які мають однакову інтервальну структуру одним аплікатурним варіантом;
- швидке запам’ятовування, завдяки впровадженню єдиного стилю аплікатури;

- подолання аплікатурних незручностей, що сприяє психологічному розвантаженню завдяки систематизації логіко-структурних уявлень музичного тексту в процесі гри.

Отже, здійснений на основі провідних методичних джерел аналіз баянної аплікатури виявляє певні переваги позиційного підходу в умовах багаторядної клавіатури. Разом із тим проведена розвідка не вичерпує всіх аналітичних тонкощів цього питання, котре й надалі потребує більш глибокого та ґрунтовного дослідження.

1. Алексеев И. Методика преподавания игры на баяне / И. Алексеев. – М. : [б. и.], 1968. – 143 с.
2. Говорушко П. И. Основы игры на баяне / П. И. Говорушко. – Л. : Гос. муз. изд., 1963. – 78 с.
3. Дмитриев А. И. Позиционная аппликатура на баяне / А. И. Дмитриев. – С. Пб. : [б. и.], 1998. – 22 с.
4. Липс Ф. Р. Искусство игры на баяне / Ф. Р. Липс. – М. : Музыка, 1985. – 158 с.
5. Осокин А. В. Пособие для исполнителей на баяне с пятирядной правой клавиатурой / А. В. Осокин. – М. : Сов. композитор, 1962. – 51 с.
6. Полетаев А. И. Пятипальцевая аппликатура на баяне / А. И. Полетаев. – М. : Сов. композитор, 1962. – 27 с.
7. Пуриц І. Г. Гра на баяні : методичні статті / І. Г. Пуриц ; переклад з рос. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2007. – 232 с.
8. Ризоль Н. И. Принципы применения пятипальцевой аппликатуры на баяне : монография / Н. И. Ризоль. – М. : Сов. композитор, 1977. – 297 с.
9. Ястребов Ю. Г. Современные принципы баянной аппликатуры : автореф. дис...канд. искусств. : 17.00.02 / Ю. Г. Ястребов. – Л. : [б. и.], 1976. – 19 с.

В статье на основании методических работ отечественных учёных дан концептуальный анализ разных аппликатурных подходов в баянном исполнительстве. Рассматриваются три аппликатурные системы. Обосновано прогрессивность позиционно-многорядного метода.

Ключевые слова: баянная аппликатура, позиционная пятипальцевая аппликатура, аппликатурные принципы, пятирядная правая клавиатура.

In the article is worked attempt conceptual analysis of different disposition fingers bayan performance the native scientific of the basis main methods. The finding out on three existence disposition fingers systems. The progressive of many lines method are motivated.

Key words: bayan disposition fingers, disposition five fingers, disposition fingers principle, five lines right keyboards.

УДК 78.085.7:78.071.2

ББК 85.315.32

Іванна Судомир

ЄВРЕЙСЬКИЙ НАРОДНИЙ МУЗИКА В ГАЛИЧИНІ В ХІХ ст.

Кінець XVIII – початок XX ст. – це період розквіту єврейської музичної культури на терені Східної Європи та в Галичині. Головними носіями єврейської світської культури були клезмери – народні музиканти, які мандрували селами й містечками. Вони вели свій особливий спосіб життя: мали свої спілки, соціальне забезпечення, власну мову. Із середовища клезмерів вийшло багато відомих музикантів, які стали віртуозами міжнародного масштабу.

Ключові слова: клезмер, штетль, кагал, капела, община.

Еволюцію сучасної української історичної науки визначає поліетнічність соціуму України, яка знаходить своє втілення поряд із розвитком української культури, у відродженні та розвитку культур етнічних спільнот, що населяють українські терени. Поступово одним із пріоритетних напрямків української науки стають етноісторичні та етнокультурні дослідження. Саме в такому ракурсі сьогодні з'являються наукові дослідження з історії та культури єврейського народу, зокрема євреїв України, формується вітчизняна школа фахівців з юдаїки [5, с.1]. Це зрозуміло, бо історично склалося так, що євреї жили поряд з українцями майже тисячу років. І це сусідство, безумовно, мало вплив на обидві культури.

Єврейська народна музика ввібрала й асимілювала особливості багатьох музичних культур. Особливо близькими для євреїв були слов'янські культури, зокрема музика Молдови та України. Головними носіями народної музики в єврейському суспільстві були так звані клезмери. Перші